

Данильченко Олена, канд. геогр. наук,
Корнус Олеся, канд. геогр. наук, доцент,
Корнус Анатолій, канд. геогр. наук, доцент,
СумДПУ імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна

ГЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ – ЯК ПРИКЛАД УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО МУЗЕЮ ПРИРОДНИЧОГО ПРОФІЛЮ

У статті розкривається значення геологічного музею як осередку збереження унікальних зразків неживої природи. Описано історію створення геологічного музею СумДПУ імені А. С. Макаренка та висвітлено тематичну структуру фондів та експозиції музею. У висновку автори зазначають роль музею в освітньому процесі.

Ключові слова: музей, університетські музеї, природничі, геологічний.

Постановка проблеми. Відповідно до світових тенденцій розвитку музейної справи, музеї стають багатоцільовими осередками культури, науки, освіти та виховання. В Україні сформувалась розгалужена мережа різноманітних за профілем музейних закладів. Серед природничих музеїв вирізняються геологічні, які зберігають, вивчають та експонують зразки минулих геологічних епох: мінерали, гірські породи та палеонтологічні рештки. Одним із таких музеїв є геологічний музей Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, який створено на базі кабінету геології кафедри загальної та регіональної географії, що планомірно експонує та пропагує оригінальні зразки неживої природи, які мають наукову та освітницьку цінність. Встановлення практичного значення геологічного музею та його ролі в освітній діяльності важливе та актуальне завдання.

Аналіз новітніх досліджень і публікацій. Згідно закону України «Про музеї та музейну справу» [1] «музей – це науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою». За своїм профілем музеї поділяються на: історичні, археологічні, краєзнавчі, природничі, літературні, мистецькі, етнографічні та ін. [2]. Музеї природничого профілю збирають, зберігають, вивчають і експонують різноманітні природничі матеріали: геологічні, петрографічні, мінералогічні, ботанічні, палеонтологічні, зоологічні та ін. Такі музеї пов'язані з науково-дослідними інститутами і закладами вищої освіти, мета їх діяльності як наукова, так і освітня, тому їх відносять до університетських навчальних музеїв. Структуру, функціонування та значення університетських музеїв вивчали Ю. Омельченко [3], О. Сотникова [6], В. Ходецький [7], Г. Уїллемсон [8] та ін. В. Снагощенко зазначила, що університетські музеї в своїй діяльності зорієнтовані на нову концепцію музею, вони інтегровані в освітній процес, їх особливістю є переважна орієнтація на вирішення освітніх завдань, яким підпорядковані всі інші, а домінуючою метою комплектування, зберігання, вивчення музейних предметів є навчання [5]. Прикладом університетського природничого музею є створений 25 березня 2021 року геологічний музей Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, з метою залучення студентської та учнівської молоді до вивчення і збереження геологічних пам'яток природи, аналізу їх сучасного стану, дослідження мінералогічних, петрографічних та палеонтологічних зразків, створення, збереження фондів колекцій та експозицій, проведення науково-освітньої, популяризаторської та культурно-просвітницької роботи природничого спрямування [4].

Формулювання цілей статті. Показати роль геологічного музею СумДПУ імені А. С. Макаренка у збереженні профільної культурної спадщини, висвітлити тематичну структуру фондів та експозиції музею.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кабінет геології «музейного типу» започатковано наприкінці 30-х років XX століття на кафедрі зоології Сумського педагогічного інституту. Початківцем, який розпочав збирати колекцію мінералів, гірських порід та палеонтологічних зразків був завідувач кафедри, кандидат геолого-геоморфологічних наук І. Чернецький. Значних зусиль до створення колекції доклала викладач геології Г. Мурашківська вже у післявоєнні роки (50-60 ті роки XX століття). Великий внесок у поповнення експонатами, систематизації колекції внесли такі викладачі як Б. Польський, П. Кулик, Г. Крейденков та ін. Особливо слід відмітити внесок М. Книша, який домогся виділення коштів на придбання колекції із музею мінералогії імені академіка А. Ферсмана. Було отримано колекцію мінералів та гірських порід середнього класу, яка нараховувала декілька сотень зразків. Після першого траншу послідував другий. Також колекція постійно поповнювалася зразками, що збиралися студентами та викладачами під час навчальних (польових) практик зі всього колишнього Радянського Союзу (Прибайкалля, Забайкалля, Кольського півострова (апатит), Керелія (шокшинський малиновий кварцит), Середньої Азії, Кавказу та ін.), України (Карпат, Криму та ін.), Сумської області, а також зразками, які були подаровані випускниками. У 1985 році фонди кабінету геології поповнилися «Уральською колекцією», що нараховує близько 500 назв зразків. Колекція кабінету геології постійно поновлювалася і систематизувалася. У 2019 році здійснено повну інвентаризацію зразків кабінету та встановлено загальну кількість одиниць збереження – 3978 зразків, кількість предметів експозиційного фонду – 450 зразків, кількість предметів науково-допоміжного фонду – 300 зразків, описано експозицію по розділах.

І нарешті у 2021 році було відкрито геологічний музей, основними завданнями якого є: залучення молоді до пошукової, краєзнавчої, науково-дослідницької та природоохоронної роботи; формування у студентів та учнів геологічних знань та екологічного мислення; створення, збагачення та збереження фондів колекцій та експозицій; вивчення, збереження геологічних пам'яток природи, аналіз їх сучасного стану та перспектив геотуризму; дослідження мінералогічних, петрографічних та палеонтологічних зразків; участь в освітньому процесі [4]. На базі музею може проводитися науково-дослідницька робота природничого спрямування. Також систематично поповнюються фонди музею шляхом проведення експедицій, походів, екскурсій, здійснюється облік музейних предметів, забезпечується їх збереження, створюються, поповнюються стаціонарні експозиції та виставки; організовуються та проводяться екскурсії.

Геологічний музей складається із 7 тематичних експозицій: фізичні властивості мінералів (47 зразків), морфологія мінералів (55 зразків), класифікація мінералів (101 зразок), гірські породи (173 зразки), палеонтологічні рештки (110 зразків), цікаві та унікальні гірські породи та мінерали (82 зразки), гірські породи Сумської області (72 зразки). У музеї експонується 722 зразки і знаходяться в фондах понад 3500 зразків мінералів, гірських порід, скам'янілих решток фауни і флори, серед яких чимало унікальних.

Експозиція «Фізичні властивості мінералів» відображає, в першу чергу, діагностичні властивості, зокрема фізичні: колір, колір риски (деякі мінерали можуть мати різний колір, але завжди колір риски буде один), блиск, спайність, злам; деякі особливі характеристики, як наприклад, горючість, іризація (оптичний ефект, який полягає у тому, що поверхня тіла змінює колір залежно від кута спостереження або кута освітлення) або запах при терті мінералів, як у фосфориту (рис. 1).

Рис. 1. Фрагмент експозиції «Фізичні властивості мінералів»

В експозиції «Морфологія мінералів» представлені різні форми знаходження мінералів у природі, зокрема демонструються кристалічні (поодинокі кристали, друзи, щітки), форми заповнення порожнин (секреція та її різновид жезд, конкреція та її різновид ооліт), дендрити, псевдоморфози, натічні форми (рис. 2).

Рис. 2. Фрагмент експозиції «Морфологія мінералів»

Експозиція «Класифікація мінералів» відображає кристалохімічну класифікацію мінералів. Описаних у земній корі нараховується понад 2000 видів мінералів, а з різновидами понад 6000. Тут представлені основні представники та різновиди мінералів різних класів: самородні елементи (сірка та графіт), сульфіді (пірит, халькопірит, піротин, галеніт), оксиди та гідроксиди (лімоніт, гематит, магнетит, кварц та його різновиди, хроміт), фосфати (апатит, фосфорити), сульфати («фози» гіпсу, барит, ангідрит, целестин), карбонати (кальцит, магнезит, сидерит, азурит), галоїдні сполуки (флюорит, галіт, сильвін), силікати (гранат та його різновиди, циркон, турмалін, біотит, мусковіт, ортоклаз, амазоніт, рогова обманка та ін.) (рис. 3).

Рис. 3. Експозиція «класифікація мінералів»

Експозиція «Гірські породи» відображає геологічні процеси, які відбуваються на поверхні та в надрах Землі протягом 4,5 мільярдів років. Тут представлені магматичні, метаморфічні та осадові гірські породи (рис. 4). Унікальними є зразки кімберліту з алмазоносною трубки, зразки смугастих червоно-чорних джеспілітів та лабрадоритів з іризацією, зразки кварцитів, різнокольорових мармурів, колекція зразків гранітів України та багато інших.

Рис. 4. Експозиція «Гірські породи»

Різні вікові діапазони розвитку життя на Землі відображає експозиція «Палеонтологічні рештки» (рис. 5). Колекція викопних безхребетних займає у фондах музею значне місце.

Рис. 5. Фрагмент експозиції «Палеонтологічні рештки»

Особливе вирізняється колекція молюсків і викопних рослин. Цікавими є зразки решток мамонта (*Mammuthus*), а саме зуби, які можна порівняти із зубами носорога волохатого (*Coelodonta antiquitatis*), що жив в епоху плейстоцену у північних степах Євразії до кінця останнього льодовикового періоду, а також фрагмент бивня мамонта (рис. 6).

Рис. 6. Скам'янілі зуби та бивень мамонта

У музеї розташована невелика, але цікава експозиція «Цікаві та унікальні мінерали та гірські породи», де знаходяться подарунки від випускників та геологічних підприємств. Зокрема, колекція мінералів та гірських порід, подарована ПрАТ «Суми-Надра», що ілюструє породи Українського щита, колекція порід та мінералів, зібрана випускницею В. Орловцевою в Ісландії та О. Голубничою із Італії, де відображені породи, пов'язані з виверженням вулкану Везувію. Також тут зібрані доволі рідкісні та унікальні зразки, як наприклад різновиди мінералу гранату, досить рідкісним є, наприклад, зелений гранат – уваровіт (рис. 7).

Рис. 7. Фрагмент експозиції «Цікаві та унікальні гірські породи та мінерали»

Особливою (краєзнавчого спрямування) є експозиція «Гірські породи Сумської області» (рис. 8). Зокрема тут представлена єдина у Сумській області магматична порода – діабаз із гори Золотухи, нафта, що там же була виявлена (вперше на території України) професором Ф. Лисенком 22 квітня 1936 року. А також породи унікальних геологічних об'єктів Сумщини: Глухівського кар'єру кварцитів (с. Баничі) – кварцовий пісковик, крейдових відслонень Сумської Швейцарії – Могриці.

Рис. 8. Експозиція «Гірські породи Сумської області»

Експозиція музею ілюструє різноманітність геологічної будови багатства надр Землі, зокрема України та Сумської області, сприяє популяризації природничих наук.

Висновки. Унікальність і цінність колекції мінералів, гірських порід, палеонтологічних зразків полягає не тільки у тому, що у ній зібрані деякі рідкісні зразки, а й у тому, що це робоча колекція (вітринні зразки для споглядання, робочий матеріал для визначення під час вивчення геології, матеріал для поповнення колекцій). Виконання лабораторних занять таких навчальних дисциплін як «Геологія», «Геологія з основами геохімії» не можливо без її використання. Також, слід зазначити, що колекція мінералів, гірських порід, палеонтологічних зразків використовується під час підготовки учнів та студентів до олімпіад з географії, науково-дослідної роботи учнів – слухачів Малої академії наук.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про музеї та музейну справу». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України № 1709-IV Про внесення змін до Закону України «Про музеї та музейну справу». URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1709vi-9712>
3. Омельченко Ю. А. Розвиток учбових музеїв : навч. посіб. Київ : НМК ВО, 1988.
4. Положення про геологічний музей Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка. URL : https://pgf.sspu.edu.ua/images/2021/geografia/polozhennya_pro_geologichniy_muzey_fb5d9.pdf
5. Снагощенко В. В. Університетський музей: традиційний та інноваційний підходи в освітній діяльності. URL : <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/6130/1/Universytetskyi%20muzei.pdf>
6. Сотникова С. И. Музеология. Москва: Дрофа, 2004. 192 с.
7. Ходецкий В. Г., Кирсанова Е. Л. Университетский музей и его учебная и воспитательная роль. Музей и студент : сб. науч. тр. Сыктывкар, 2002. 90 с.
8. Уиллемсон Г. Изменить аудиторию университетского музея. Museum, 2000. № 4. С. 15–18.